

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВ

В статті проаналізовано історичний аспект досліджуваної проблеми, а також актуальні питання економічної освіти учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі. Представлено основні аспекти економічного виховання учнів в умовах мінливої соціально-економічної ситуації в країні, їх підготовку до вибору майбутньої професії. Зокрема зазначено, що перед школою постало завдання, яке їй ще не доводилося вирішувати, – завдання підготовки до соціально-трудової, педагогічної, психологічної адаптації учнів та випускників навчальних закладів.

Ключові слова: економічна освіта; економічне виховання; школа; учні.

Постановка проблеми. Актуальність економічної освіти учнів на сучасному етапі обумовлена життєвою необхідністю їх адаптації до динамічно мінливих соціально-економічних умов життя, підвищеними вимогами до особистісних якостей майбутніх фахівців ринкової економіки – їх активності, самостійності, компетентності, діловитості, відповідальності.

Мета статті – обґрунтувати доцільність та необхідність економічної освіти та виховання учнів в школі.

Аналіз досліджень та публікацій. У вітчизняній теорії та практиці освіти питання економічної підготовки учнів розглядало чимало педагогів – дослідників, психологів, економістів. До найбільш вагомих робіт слід віднести праці вчених: О.В. Аксьонова "Методика викладання економіки", М.В. Вачевського та В.М. Мадзігона "Основи економіки". А.С. Нісімчука та О.С. Падалка "Сучасні педагогічні технології", І.Ф. Прокопенка, О.М. Комишанченка, В.І. Лозової "Економическое образование школьников", О.Т. Шпак "Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти" в яких викладено та проаналізовано актуальні питання економічної освіти учнівської молоді, підготовки та удосконалення учителів, які викладають предмети економічного спрямування у школі.

Виклад основного матеріалу. Проблеми економічної освіти та виховання учнів були предметом досліджень відомих педагогів та філософів на різних етапах історичного розвитку. За свідченням істориків більше двох тисяч років тому стародавні греки займалися різними видами підприємництва. Філософи Стародавньої Греції одними з перших спробували осмислити сутність підприємницької діяльності, яку Арістотель називав "мистецтвом наживати багатство", і закласти основи економічної теорії. До виховання джентльмена, як ділової та підприємливої людини, ще у XVII столітті закликав англійський педагог і філософ Джон Локк.

Педагогічні аспекти економічної освіти й виховання учнів розглядали відомі педагоги, а саме: К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, С.Т. Шацький, П.П. Блонський. Учені XIX – початку XX ст. вказували на необхідність економічної підготовки молодого покоління.

У 60-х рр. XIX ст. К.Д. Ушинський, усвідомлюючи вимоги часу, сформулював завдання підготовки підростаючого покоління до економічного життя суспільства. У своїй праці "Про камеральну освіту він писав": "... Нашому століттю давно вже дорікають в індустріальному напрямі, давно вже встигли довести її безглуздість цих докорів. Але представником цього напрямку в світі науки має бути наука про господарство. Зміна в напрямі століття потребує, щоб і навчання молоді змінило свою спрямованість...".

Слід зазначити, що економічну освіту ще не було виділено як самостійну складову формування особистості. Її визначали як індустріальну, трудову. С.Т. Шацький, П.П. Блонський, А.С. Макаренко розробляли і здійснювали на практиці ідеї політехнічної освіти, основним завданням якої вони вважали підготовку людей нового покоління. У практичній діяльності й педагогічних працях А.С. Макаренко велику увагу приділяв вихованню свідомого господаря. Для цього "вихованці повинні знати економічну доцільність і суть виробничого процесу, способи ефективної праці, а також включатися в господарювальні відносини, тому що господарство – чудовий педагог, що дає змогу реально відчувати плоди своєї роботи, господарські турботи, відповідальність за доручену справу".

У 70–80-х рр. XX ст. питання економічного виховання й освіти було обґрунтовано в працях економістів, філософів, психологів (А.Ф. Аменд, І.А. Сасова, В.Д. Попов, І.В. Іткін, Ю.К. Васильєв, О.Т. Шпак та ін.).

У сучасних умовах трансформації економічної системи України та необхідності прискорення соціально-економічного розвитку гостро постає проблема забезпечення високого рівня економічної компетентності молодого покоління. Перед школою постало завдання, яке їй ще не доводилося вирішувати, – завдання підготовки до соціально-трудової, педагогічної, психологічної адаптації учнів та випускників навчальних закладів. Колишній досвід підготовки учнів шкіл до трудової діяльності втрапив сенс, тому що навчально-виховна робота була спрямована на підготовку випускників до праці в суспільстві з централізованою планованою економікою. В умовах ринкової економіки першочерговою є якість підготовки учнів, формування творчо мислячих людей, здатних до вдосконалення та оновлення своїх трудових умінь і навичок, пошуку неординарних рішень. Практична реалізація цього завдання неможлива за відсутності знань та умінь.

Реформування господарської системи корінним чином змінило значення економічних знань у суспільному житті України, бо ринкові відносини вимагають від суб'єктів господарювання осмислення та усвідомлення економічних процесів, відповідальності за результати власної трудової діяльності. Як засвідчує світовий досвід, при становленні ринкових відносин визначальну роль відіграють ринкові інституції, які задіяні в економічному просторі країни і кількість яких має тенденцію до зростання. Завдяки ринковим інституціям формується ринкове середовище, у межах якого продавець та покупець діють за законами ринку. Якщо Україна прагне побудувати цивілізований ринок, то і перші і другі повинні мати однакові економічні знання, що дає змогу вести взаємовигідний діалог. Незважаючи на актуальність формування ринкових інститутів, ще більш важливою проблемою для українського суспільства залишається зміна світогляду громадян.

Значну роль у досягненні цієї мети покладено на шкільну економічну освіту. Слід зазначити, що викладання економіки в школі – не данина моді, не поточна кон'юнктура, не реакція на збільшення попиту на економічні знання. Економічна освіта накладає відбиток на загальний світогляд людини, що впливає на його культурний рівень, сприяє виробленню адекватних уявлень про дійсність, яка оточує. Вивчення економіки допомагає учням отримати більш повне уявлення про формування й розвиток суспільства, дає їм змогу сформувати цілісну картину навколишнього світу, визначити свою життєву позицію [3]. Виходячи зі сказаного, необхідно наблизити зміст навчання до змісту життя; спрямувати навчання на пояснення життєвих ситуацій, підготовку компетентної людини. Зміст освіти має бути осучасненим таким чином, щоб випускники могли швидко адаптуватися в самостійному житті, цілеспрямовано використати свій потенціал як для самореалізації в професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави.

Введення до шкільної програми курсу з основ економічних знань повинно допомогти частково вирішити ці питання. На жаль, у цих програмах акцент зроблено на підготовку учнів до економічних ВНЗ для подальшого професійного навчання. З'явилися державні та приватні школи економічного профілю, підручники з основ економічної теорії перекладені в основному із західної навчальної та методичної літератури. Усе це призвело до перенасичення ринку праці економістами з вищою освітою. Проте економіки слід навчати не тільки економістів. Володіючи грамотним економічним мисленням, людина сама вибере найбільш раціональну поведінку. Жити в новій економіці, в ринковому середовищі без елементарних знань законів цього середовища просто неможливо.

З огляду на вищезазначене, шкільний курс економіки повинен орієнтуватися не тільки на потреби вищої школи. Основна його мета – економічна та правова грамотність учнів, які, в свою чергу, створюють середовище для формування громадянської самосвідомості. Економіка не є сферою докладання зусиль лише професійних економістів. У повсякденному житті в ній беруть участь усі члени суспільства. В умовах сучасної ринкової економіки бути економістом зобов'язаний кожен. Це зумовлено необхідністю в будь-якій справі враховувати співвідношення витрат і вигод.

У науковій літературі ряд авторів розглядає економічну освіту як "...процес засвоєння знань, умінь і навичок з метою формування соціально-психологічних якостей особистості з економічним мисленням..." [5]; як "важливий компонент загальної і професійно-технологічної культури працівників, що передбачає формування економічного мислення, економічно усвідомленого ставлення до праці, природи, матеріальних цінностей..." [7]. Деякі дослідники у визначенні поняття "економічна освіта" уточнюють, які саме знання, уміння, навички повинна засвоїти молодь, – знання економічних законів і категорій, ролі праці в суспільстві, знання економічної політики держави, оволодіння вміннями й навичками економічних розрахунків, вироблення вміннь аналізувати економічні процеси і явища, вміння організувати економічну діяльність (А.Ф. Аменд, В.А. Мясников, І.А. Сасова).

Формування економічної культури учнівської молоді відбувається засобами шкільного курсу економіки. Соціально-економічні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, перехід до ринкової економіки висувають до освіти нашої країни нові вимоги – формування економічної культури у підростаючого покоління. Сучасні учні часто не можуть протистояти негативним явищам ринкового середовища. Особлива роль у вирішенні цієї задачі належить загальноосвітнім навчальним закладам. Однак економічні знання, які учні отримують при вивченні базового курсу економіки в 11-му класі, мають суто теоретичний характер і часто відірвані від реальної дійсності. У зв'язку з цим виникла проблема формування економічної культури, що набуває нині особливого значення і вимагає ефективного педагогічного керівництва.

Економічне виховання передбачає, перш за все, формування свідомого ставлення учнів до економічних знань, умінь, до трудової діяльності та її результатів, до часу, до природного середовища, до грошей і т. ін. Економічне виховання передбачає розвиток економічного мислення, моральних і ділових якостей, що формуються в економічній та громадській діяльності. Найважливішим фактором, що визначає результативність економічного виховання, є економічна освіта. Тому сьогодні дуже велика увага приділяється економічній освіті та вихованню учнів як старших класів, так й учнів початкової і середньої школи, формуванню економічної культури учнів в процесі безперервного економічного навчання, використанню міжпредметних зв'язків економіки з іншими базовими дисциплінами, змісту, організації та методиці як теоретичної економічної підготовки учнів, так і практичної.

В старшій школі економіка як базова дисципліна в 2013/2014 навчальному році вивчалася в 11 класах всіх профілів, крім економічного, на рівні стандарту (35 годин; одна година на тиждень). В класах економічного профілю Економіка вивчалася у кількості 210 годин (по 105 годин у 10-му та 11-му класах по три години на тиждень) [3, 4, 6, 7, 8, 9].

Важливість економічного виховання визначається тим, що випускник школи повинен бути конкурентоспроможним для продовження освіти і знаходження місця для своєї трудової діяльності. Тому виникає необхідність якісної зміни всієї системи економічної підготовки учнів, яка передбачає розвиток стійкого інтересу до економічних знань і потреби в постійному їх оновленні, формування сучасного економічного мислення. Важливою складовою цього процесу є формування у старшокласників навичок та умінь для економічної діяльності, без яких знання не знайдуть практичного застосування.

У процесі економічного виховання відбувається як формування економічно значущих рис характеру, так і соціально-особистісних якостей, необхідних для соціалізації. Головні риси економічно вихованої людини:

- володіє основами економічної теорії для того, щоб керуватися економічними принципами й навчитися приймати раціональні рішення;

- має чітке уявлення про оточуюче середовище, економічні реалії сучасного світу, регулярно поповнює знання;

- вибудовує стратегію своєї економічної поведінки, опановує основні моделі й економічні ролі, керуючись економічними принципами;

- володіє сучасним економічним мисленням і навичками самостійного прийняття рішень;

- володіє економічною мовою, навичками ділового спілкування, усною та письмовою комунікацією;

- поважає свою та чужу власність, свою та чужу працю, бере активну участь в продуктивній діяльності, створює споживчі блага, які необхідні суспільству;

- керується моральними принципами, які необхідні для ведення приватного бізнесу.

Висновки. Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що економічна освіта учнів здійснюватиметься найефективніше, якщо в процесі економічної освіти буде пробуджений інтерес до економіки як сфери життєдіяльності людини та людського суспільства, здійснюватиметься системний підхід до організації економічної освіти учнів, забезпечений спільною інтегрованою діяльністю педагогів, а також здійснюватиметься спеціальна підготовка вчителів. Досліджувана проблема потребує подальшої розробки.

Використані джерела

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навчальний посібник / О.В. Аксьонова. – К: КНЕУ, 1998. – 280 с.
2. Вачевський М.В. Основи економіки. Навчальний посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10 – 11– 12 класів. / М. Вачевський, В. Мадзігон. – К: Педагогічна думка. – 2007. – 612 с.
3. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина І. 10-11 класи (для 11 класу). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.
4. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.
5. Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник / Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. – К: Видавничий центр "Просвіта", 2000. – 368 с.
6. Основи споживчих знань / Гільберг Т.Г., Капіруліна С.Л., Довгань А.І. та ін. – ЄС і ПРООН, 2008.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 класи. Профільний рівень. – К., 2010.
9. Програми для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11 кл. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003, 2006.
2. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова/ О.Т. Шпак . – К: Четверта хвиля, 2000. –352 с.
3. Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010.

Pronikova I.

PROBLEMS OF ECONOMIC EDUCATION

In the article we analyze the historical aspect of the studied and important issues of the economic education of senior secondary school pupils in the modern period. It contains main aspects of the economic education of pupils in the context of the changing socio-economic situation in the country, their preparation to choose future profession. Particularly, it is mentioned that the school met with the task that had never faced before. It consists in the preparation for social, labor, pedagogical, psychological adaptation of pupils and school leavers. The problem of formation of economic culture in the younger generation which involves, first of all, the formation of conscious attitude of students to economic knowledge, to work and its results, the time, the environment and money. Determined that the economic education involves the development of economic thought, moral and professional qualities. The most important factor in determining the economic impact of education is economic education.

Key words: economic education, economic training, school, pupils.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015